

Канонічні та геополітичні умови утворення Литовської митрополії XIV-XV ст. Частина I

протоієрей Володимир Вакін

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2022-10-118>

Проголошення статусу автокефалії Православної Церкви України шляхом надання Томосу від Церкви-матері Константинопольської Патріархії 6 січня 2019 року стало апогеєм багатовікової історії церковної самобутності в межах давньої Київської митрополії. На жаль, не всі сторінки непростой та багатогранної церковної історії Української Православної Церкви достеменно та всебічно розкрито на належному науковому рівні. Окрім спільних труднощів наявності оригіналів джерельних документів, чітко прослідковується упередженість, тенденційність, а часом, і навмисне спотворення у дослідженнях існуючих пам'яток. Поясненням даної ситуації служить простий факт – відсутність повноцінної самостійності цивільно-адміністративної влади українського походження. За таких обставин, представники Східних, чи Західних центрів володіння нашими землями намагались інтерпретувати історичні надбання української церкви в світлі власної імперської гегемонії. Не даремно, президент російської федерації перед повномасштабним військовим вторгненням 24 лютого 2022 року звернувся саме до історичних наративів виправдання своєї агресії.

Одним з найбільш оригінальних, динамічних, яскравих та, подекуди, драматичних періодів нашої церковної історії є саме XIV століття. Цьому сприяла стрімкість зміни кордонів князівств та поява нових гравців на геополітичній мапі Центрально-Східної Європи. Відсутність політичної стабільності та зміна центру фокусування цивільної влади природно відображалася у церковному житті Православної Церкви Київської митрополії, в тому числі у інституційних формах канонічно-правового статусу. З втратою Києва положення політичної та військової домінанти, резиденція київських митрополитів перемістилася спочатку до міста Володимира-на-Клязьмі, а згодом до Москви. Відтак, першоієрарх Київської митрополії і локально, і ментально був віддалений від своєї пастви. За таких обставин, місцеві князі Королівства Русі боролися за церковну самостійність Галицької митрополії, а литовські правителі – за канонічний статус окремої Литовської митрополії. У даному дослідженні на основі існуючих дже-

рел та історичних пам'яток розкрито спроби здобути самостійність Литовської митрополії як окремого церковного юрисдикційного округу, а також розглянуто сукупність факторів геополітичного походження, що мотивували зазначені прагнення очільників Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського.

Дане дослідження пропонуємо розділити на два розділи. В першій частині розглянемо передумови церковного та геополітичного походження для відкриття окремо церковно-адміністративного митрополичого округу, а також канонічні колізії другого етапу буття Литовської митрополії.

Ключові слова: Литовська митрополія, Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське, Константинопольський патріарх, спадщина Київської митрополії, церковно-адміністративний устрій.

Постановка наукової проблематики. Сучасна військова агресія російської федерації проти суверенітету української держави має в своєму підґрунті заперечення не тільки самого права на незалежне існування держави України, а й історичне заперечення самотності всього українського. Задля цього використовується антинаукові засоби та пропаганду з метою спотворення історичних реалій у світі власного тлумачення територіальних імперських амбіцій. На жаль, залученню церковної складової у вирішенні поставленого завдання в особі церковної інституції РПЦ відведена ключова роль. Домінанта церковного компоненту настільки сильна, що достеменно важко встановити чи патріарх Кирил (Гундяєв) був самостійним архітектором концепту неоімперської теорії «руського міра», чи лише виконував замовлення світської влади. Спроби російської державної влади за рахунок залучення церковної інституції спочатку викрасти історично-культурне надбання України, а згодом анексувати і територіальні володіння сягають далекого XIV століття. Неупереджене висвітлення канонічного правового статусу Литовської митрополії у XIV–XV столітті дасть можливість зрозуміти підвалини посягань тодішнього новоутвореного Московського князівства на повноцінну спадщину Київської Русі та нерозривне переплетення присутності церковного компонента у геополітичних процесах.

Аналіз досліджень. Запропонована проблематика розкривається на основі зводу канонічного права Православної Церкви [13], автентичних грамот Константинопольського патріарха та офіційних документів автократів Східної Римської імперії зазначеного періоду [1, 9, 21, 22, 25–26, 28–35]. Історіографію проблеми можна поділити на дослідження вітчизняного походження: Власовський, Грушевський, Лотоцький, Мацелюк, Скочиляс та ін. [6, 10, 11, 16, 18, 23] й зарубіжного – Булгаков, Голубинський, Павлов, Гельцер та ін. [3, 8, 20, 27].

Мета даного дослідження – на основі існуючих історичних джерел дослідити канонічно-правовий статус Литовської митрополії: причини запрова-

дження та скасування окремого митрополичого округу, територіальні межі поширення церковної юрисдикції, цивільний компонент геополітичної складової та ідентифікацію спадкоємства Київської митрополії.

Виклад основного матеріалу. Після того, як Київ не зміг оправитись від монгольської навали Золотої орди, він втратив статус адміністративного центра Русі, проте залишився місцем титулування Київських православних митрополитів. Розпочався цілком природній історичний процес становлення нових політичних центрів та військових змагань між ними. Аналіз перепитів військового характеру не викликає значних труднощів, зупинка бойових дій, як правило, фіксували зміни кордонів нових територіальних володінь. Проте утвердження політичного впливу вимагало залучення інших факторів. Використання церковного чинника відображало не тільки вплив релігії на суспільство, але й надавало сакраментальної легітимізації світським очільникам. А інколи прагнення цивільної влади незалежного церковного центру у своїх володінь було викликано мотивацією ідентичною з актуальними подіями в новітній історії України – задля унеможливлення використати релігійний почуттів для деструктивного впливу політичної кон'юнктури керманичів сусідніх державних утворень. Таким чином, протягом багатомісячної історії на цивілізаційному просторі православного світу утворення чи ліквідація окремих церковних юрисдикційних округів, окрім суто канонічних підстав, майже постійно нерозривно супроводжувалося злетом або занепадом політично-військових суб'єктів на мапі світової історії.

Приклад утвердження церковно-адміністративного округу Литовської митрополії відображає палітру складних геополітичних змін в межах спадщини славного князівства Київської Русі. Створення волинськими князями Королівства Русі та періодичні здобуття для неї самостійної Галицької митрополії сприймається природним продовженням династичного, культурного та церковного надбання Київської Русі. Проте саме у XIV столітті, коли частина Королівства Русі опинилася у складі Польських володінь, інша частина увійшла у союз з Литовськими правителями, а на півночі політично зростав одвічний ворог України – Московське царство, боротьба за церковну спадщину Київської митрополії досягла свого апогею. Існувала лише різниця у методах досягнення зазначеної цілі. Московські князі усіма способами домагались фізичної присутності Київського митрополита саме у Москві. Носіння титулу Київського митрополита давало йому відповідний історичний статус, а особиста присутність у Москві забезпечувала відчутний важіль для досягнення необхідних політичних впливів¹. Правителі ж Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського пішли шляхом

¹ Лотоцький О., проф. Українські джерела церковного права. Варшава, 1931. С. 139.

князів Королівства Русі², домагатись самостійного церковно-адміністративного округу із першосвятительською кафедрою в межах власних володінь.

Перші згадки про Литовську митрополію ми черпаємо з каталогу митрополичих кафедр Константинопольської Патріархії у списках пов'язанні з правлінням імператора Андроніка Палеолога³. Через нечіткий запис у наукових колах виникає дискусія щодо точної дати заснування, яка варіюється від 1291 до 1300 років⁴, проте вказані дати не узгоджуються з часом правління Вселенського Патріарха Іоанна Гликиса⁵, ім'я якого зазначається в примітках⁶. Тоді дата повинна зміститися до років вступу на кафедру самого Патріарха – 1315–1316 року⁷. За вдалою заувагою проф. Павлова⁸ укладачеві тексту легше було помилитися у написі цифр, ніж у імені Патріарха, який мав достатньо оригінальну приставку до свого імені «*Γλυκύς*», що у грецькій мові означає «солодкий, приємний, люб'язний»⁹. Цю ж думку опосередковано підтверджує інше автентичне джерело, де у записях синодальних актів Константинопольської Патріархії вперше згадується про присутність Литовського митрополита саме у 1317 році¹⁰. Суттєвим аргументом для відтворення цілісної картини зазначеної проблематики є залучення 1316 року як дати початку правління родоначальника династії Гедиміновичів великого Литовського князя самого Гедиміна. Взявши собі титул «*короля Литви та Русі*» він означив сферу свого політичного впливу та права на спадщину Київської Русі¹¹.

² Скоричас І. Я. Галицька митрополія XIV – першої половини XV століть: особливості еkleзіального, правового та суспільного статусу. Княжа доба: історія і культура. 2011. Вип. 4. С. 252–253.

³ Σύνταγμα των Θείων καὶ Ιερών Κανόνων των τε Αγίων καὶ Πανευφύμων Αποστόλων καὶ των Ιερών Οικουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων, καὶ των κατὰ μέρος Αγίων Πατέρων, εκδοθέν συν πλείστοις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διευρύνουσας διατάξεσι, μετὰ των Αρχαίων Εξηγητῶν καὶ διαφόρων ἀναγνώσμάτων: Τόμος Πέμπτος / ὑπὸ Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλή. Αθήνησιν, 1855. σ 494.

⁴ Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 3. Львів, 1905. С. 274. Geizer H., Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen. Zeitschrift für Kirchengeschichte, XIII, 1892. P. 266.

⁵ Войтович Л.В., Домановський А.М., Козак Н.Б., Лильо І.М., Мельник М.М., Сорочан С.Б., Файда О.В. Історія Візантії. Вступ до Візантистики. Львів, 2011. С. 649.

⁶ Geizer H., Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. München, Akademie der Wissenschaften, Hist., I, Abhandlungen, XXI, 1900, Bd. III. P. 600.

⁷ Балох В.О. Візантистика: курс лекцій. Чернівці, 2006. С. 489.

⁸ Павлов А., проф. О начале Галицкой и Литовской митрополий и о первых тамошних митрополитах по византийским документальным источникам XIV века. М., 1894. С. 26.

⁹ Вейсман А. Д. Греческо-русский словарь. СПб., 1899. С. 273.

¹⁰ Synodus archiepiscopo messenes confert metropolit Arcadiopoleos per audiunctionem. XXXIX. Acta patriarchatus Constantinopolensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. I. P. 72.

¹¹ Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів. Ужгород, 2012. С. 121.

Оскільки після 1300 року Київський митрополит обрав собі місцем постійного перебування саме Москву, то Литовський правитель пішов вже проторованим шляхом князів Королівства Русі та домігся у Вселенського Патріарха створення окремої митрополії із осідком для першосвятителя у м. Новогрудок. За слушною думкою проф. Голубинського¹², однією із ключових мотивацій даного рішення було прагнення здобути незалежність від політичного впливу Московських правителів через область церковної сфери.

Питання небажання Константинопольського Патріарха та василевса Візантійської імперії ліквідувати створену топографічну аномалію між титулом Київського митрополита та реальним місцем його святительського служіння ми розкривали в одному із попередніх досліджень¹³. Незважаючи на велику кількість достатньо фахово аргументованих припущень, вони досі залишаються неповноцінними, а місцями просто взаємозаперечними. Однак, попри відсутність спільного об'єднуючого знаменника наявних тверджень, ми можемо чітко виділити перевагу геополітичної складової над міркуваннями церковно-канонічного характеру.

Також одне із досі невіршених питань залишається межі поширення канонічної влади Литовського митрополита. Окрім Турівської та Полоцької єпархій, переважна більшість дослідників схиляються до думки, що достеменно неможливо правдиво відтворити межі нового митрополичого округу через складність питання входження до Великого князівства Литовського територій Королівства Русі та інших земель колишньої Київської Русі¹⁴.

Таким чином, перше відкриття Литовської митрополії відбувалося за встановленою канонічною процедурою через Константинополь, але із залученням геополітичної ініціативи цивільних правителів. З першого періоду Литовської митрополії ми маємо ще два джерельних свідчення із записів діянь синодальних актів Константинопольської Патріархії про участь Литовських митрополитів під 1327¹⁵ та 1329 років¹⁶. При чому, останній запис навіть містить ім'я митрополита – Феофіл, що є дуже цінним свідченням при загальній скупості джерельного матеріалу.

¹² Голубинский Е., проф. История Русской Церкви. М., 1900. Т. 2. С. 129.

¹³ Вакін Володимир, *прот.* Державний компонент та цивільні кордони у визначені меж та устрою церковно-адміністративної юрисдикції на прикладі Галицької митрополії XIV ст. Волинський благовісник. Луцьк, 2020. № 8. С. 103-116.

¹⁴ Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 3. Львів, 1905. С. 275.

¹⁵ Synodus committit metropolitae Cassarensi curam variorum ecclesiarum orientis per adiunctionem. LXV. Acta patriarchatus Constantinopolitensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 143.

¹⁶ Synodus confirmat mandatum imperatoris, quo metropolitae Serrorum subiicitur episcopatus Nicopoleos. LXVII. Acta patriarchatus Constantinopolitensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 147.

Трохи більше як на два десятиліття літописні свідчення не дають жодних відомостей про життєдіяльність Литовської митрополії. Заслугує на увагу припущення цілого ряду дослідників¹⁷, що в цьому вбачають безпосередню заслугу Київського митрополита Феогноста, який приклав чимало зусиль для отримання цілого ряду документів від Константинопольського Патріарха Исидора¹⁸ та Візантійського імператора Іоанна VI Кантакузіна про офіційне скасування у 1347 році Галицької митрополії та приєднанням усіх єпархій до канонічного підпорядкування Київському митрополиту¹⁹.

У 50-х роках XIV століття сталася достатньо неординарна та непересічна подія. До Константинополя прибуває Феодорит з прагненням отримати від Вселенського патріарха поставлення на Київську митрополічу кафедру. Не досягши бажаного, він звертається до Болгарської Православної Церкви в Тирново, де у 1352 році отримає свячення та вирушає до Києва. В самому Києві вже в статусі митрополита Феодорит настільки утверджується, що це стає однією із причин, що Вселенський Патріарх нарешті документально фіксує столітню фактичну відсутність першоієрарха Київської митрополії поза межами самого Києва та у 1354 році видає постанову про перенесення святительської кафедри Київського митрополита до міста Володимира-на-Клязьмі, проте із збереженням титулу Київського:

«... що з іншої сторони, Феодорит, що незаконно прибув в Тирново і всупереч священним канонам там отримав незаконне рукоположення, але низложений і відлучений від святої Христової кафеолічної та апостольської церкви, по злочинному та насильно володіє Києвом і там перебуває»²⁰.

З іншої грамоти Константинопольського Патріарха вже до єпископа Новгородського Мойсея, щоб той визнавав за свого канонічного митро-

¹⁷ Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 5. Львів, 1905. С. 385-386. Власовський І., проф. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. К., 1998. Т. 1. С. 108.

¹⁸ Постановление патриарха Исидора и его синода, подтверждающее царской хрисовуль о присоединении галицкой митрополіи къ кievской (1347 г. въ сентяб্রে, №7). РИБ. СПб., 1880. Т. 6. Ч. I.: Памятники древне-русского канонического права (XI-XV в.). С. 34-40 (2).

¹⁹ Хрисовуль императора Іоанна Кантакузіна о присоединении галицкой митрополіи къ кievской (1347 г. въ августѣ, № 3.). РИБ. СПб., 1880. Т. 6. Ч. I.: Памятники древне-русского канонического права (XI-XV в.). С. 16 (2). Грамота императора Іоанна Кантакузіна къ митрополиту Феогносту, объ отмене состоявшегося при патриархе Іоанне постановления, коимъ часть русскихъ епархій отделялась для галицкой митрополіи (1347 г. въ сентяб্রে, № 4.). РИБ. СПб., 1880. Т. 6. Ч. I.: Памятники древне-русского канонического права (XI-XV в.). С. 21 (2).

²⁰ Synodus statuit, ut Vladimiriæ sit sedes metropolitæ Kioviæ et totius Russiæ. CLVIII. Acta patriarchatus Constantinopolitensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. 1860. Т. 1. P. 352.

полита Київського і всієї Русі Олексія, а не Феодорита, стає зрозумілим, що існували достатньо вагомі причини для створення та надсилання патріаршого послання за таким змістом та ще й із погрозою застосування канонічних норм церковного покарання визначених 10 правилом святих Апостолів та 2 правилом Антіохійського собору²¹. Швидше за все видається, що це реакція Вселенського Патріарха на активну церковно-дипломатичну діяльність у адміністративних посяганнях митрополита Феодорита, ніж на звичайний текст інформативного порядку до одного з єпископів Київської митрополії. Також у цій грамоті Константинопольський Патріарх Філофей розповідає про деякі обставини пов'язані із митрополитом Феодоритом:

«Нехай буде відомо твоєму боголюбію, що за два роки перед цим, ще за життя преосвященнішого архієрея кир Феогноста, приходив сюди Феодорит та прагнув стати митрополитом руським; ми ж належно дослідили і взнали, що митрополит кир Феогност був ще живим, то ми не прийняли це, так як його домагання суперечило божественним та священним канонам, та об'явили йому, щоб він зачекав, допоки ми дослідимо істину про цього митрополита: і тоді вчинимо як вважатимемо за краще. Але він втік до Тирнова і звершив там безобразне та беззаконне дійство, чого не бувало ніколи від хрещення Русі»²².

На жаль, ми не володіємо іншими прямими свідченнями джерел про всі обставини та мотиви дій ключових постатей. Відтак, існуюча кількість відкритих питань не дає можливості повноцінно відтворити церковно-політичну картину Київської митрополії в самій серцевині XIV століття. Однозначно, що Феодорит не був якимось випадковим честолюбивим самозванцем²³ чи пройдисвітом²⁴, інакше на що розраховував Феодорит їхавши до Константинополя з проханням про возведення у митрополічне достоїнство. Що його без належного дослідження посвящать у Київського митрополита в столиці Візантійської імперії, яка була взірцем тогочасної дипломатії та славилась бездоганною працею укладачів офіційних документів. При цьому, необхідно було ще вгадати з моментом смерті тогочасного митрополита Київського Феогноста та розраховувати на прийняття без соборного

²¹ Patriarcha monet episcopum Novogradii, ut quendam Theodoritum excommunicatum habeat. CLVII. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 350-351.

²² Ibid. P. 350.

²³ Булгаков Макарий, митр. История Русской Церкви: В 9 т. М., 1995. Т. 3. С. 31, 37.

²⁴ Павлов. А., проф. О начале Галицкой и Литовской митрополий и о первых тамошних митрополитах по византийским документальным источникам XIV века. М., 1894. С. 34.

рішення всього місцевого єпископату та керівників цивільної влади. Така логіка речей видається зовсім неймовірною.

Враховуючи той факт, що Феодорит був прийнятий у Києві в достоїнстві митрополита та ще й займався активними перемовинами з архієреєм Новгородським, можна прийти до висновку про його сильну підтримку з боку литовського правителя Ольгерда. А взявши до уваги аргумент, що на час прохання про свячення місце Київського митрополита не було вакантне, оскільки митрополит Київський Феогност був живий і те, що після звершення поставлення у митрополиту гідність від Болгарського Патріарха, Феодорит не поїхав до тогочасної фактичної резиденції митрополита Київського у Володимир-на-Клязьмі чи Москву, а прибув саме до Києва. Цілком природньо визріває наступне припущення, що мета візиту Феодорита до Константинополя була в отриманні посвяти саме в святителя Литовської митрополії і він на це точно мав згоду князя Ольгерда. Дотичним підтвердженням даного припущення є сам факт, що вже за два роки від окреслених церковно-політичних баталій, Вселенським Патріархом Філофей задоволення прохання князя Ольгерда про поставлення Романа в сан першоієрарха для окремого церковно-адміністративного округу – Литовської митрополії..

Список джерел і літератури:

1. *Балох В.О.* Візантистика: курс лекцій. Чернівці: Книги –ХХІ, 2006. 606 с.
2. *Бибииков М.В.* Byzantinorossica: Свод византийских свидетельств о Руси. М., 2004. 736 с.
3. *Булгаков Макарий, митр.* История Русской Церкви: В 9 т. М.: Изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1995. Т. 3. 702 с.
4. *Вакін Володимир, прот.* Державний компонент та цивільні кордони у визначені меж та устрою церковно-адміністративної юрисдикції на прикладі Галицької митрополії XIV ст. Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал ВПБА / ред. кол.: прот. Володимир Вакін (голов. ред) [та ін.]. Луцьк, 2020. № 8. С. 103-116.
5. *Вейсман А. Д.* Греческо-русский словарь. СПб: Издание автора, 1899. 1370 с.
6. *Власовський І, проф.* Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. К.: Вид. УПЦ Київського Патріархату, 1998. Т. 1. 294 с.
7. *Войтович Л.В., Домановський А.М., Козак Н.Б., Лильо І.М., Мельник М.М., Сорочан С.Б., Файда О.В.* Історія Візантії. Вступ до Візантистики. Львів: Видавництво «Апріорі», 2011. 880 с.
8. *Голубинский Е., проф.* История Русской Церкви. М.: Университетская типография, 1900. Т. 2. 919 с.

9. Грамота імператора Іоанна Кантакузина къ митрополиту Феогносту, объ отмене состоявавшегося при патріархе Іоанне постановленія, коимъ часть русскихъ епархій отделялась для галицкой митрополіи (1347 г. въ сентябре, № 4). РИБ. СПб.: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1880. Т. 6. Ч. I.: Памятники древне-русского каноничнаго права (XI-XV в.). С. 21–26 (2).
10. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 3. Львів, 1905. 588 с.
11. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 5. Львів, 1905. 688 с.
12. Ісаєвич Я. Митрополія та єпископії. Історія української культури: У 5 т. К., 2001. Т.2. С. 227–230.
13. Книга Правил Святих Апостолів, Вселенських і Помісних Соборів, і Святих Отців. Пер. Чокалюка С. М. К.: Вид. Преса України, 2008. 367 с.
14. Кричевський Б. Митрополіччя власть в средневековой Руси (IV век). СПб.: Искусство, 2003. 263 с.
15. Літопис руський / за іпат. списком пер. Л. Махновець; [відп. ред. О. В. Мишанич]. Київ: Дніпро, 1989. XIV, 590.
16. Лотоцький О., проф. Українські джерела церковного права. Варшава, 1931. 318с.
17. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2012. – 794 с.
18. Мацелюк І. Джерела церковного права за доби українського середньовіччя. К.: Талкомм, 2015. 291 с.
19. Мицик Ю.А., Бажан О.Г., Власов В.С. Історія України. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 576 с.
20. Павлов. А., проф. О начале Галицкой и Литовской митрополій и о первых тамошних митрополитах по византийским документальным источникам XIV века. М.: Унив. тип., 1894. 40 с.
21. Постановленіє патріарха Исидора и его синода, подтверждающее царскій хрисовуль о присоединеніи галицкой митрополіи къ кievской (1347 г. въ сентябре, №7). РИБ. СПб.: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1880. Т. 6. Ч. I.: Памятники древне-русского каноничнаго права (XI-XV в.). С. 34–40 (2).
22. РИБ. СПб.: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1880. Т. 6. Ч. I.: Памятники древне-русского каноничнаго права (XI-XV в.). 930(1) + 315(2) + 70(3) с.
23. Сkochилас І. Я. Галицька митрополія XIV – першої половини XV століть: особливості еклезіального, правового та суспільного статусу. Княжа доба: історія і культура. 2011. Вип. 4. С. 246–279.
24. Хрисовуль імператора Іоанна Кантакузина о присоединеніи галицкой митрополіи къ кievской (1347 г. въ августѣ, № 3.). РИБ. СПб.: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1880. Т. 6. Ч. I.: Памятники древне-русского каноничнаго права (XI-XV в.). С. 14–20 (2).
25. Acta patriarchatus Constantinopolensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. Т. 1. 607.
26. Acta patriarchatus Constantinopolensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1862. Т. 2. 608.

27. Geizer H., Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen. Zeitschrift für Kirchengeschichte, XIII, 1892, Bd. 13.
28. Geizer H., Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. München, Akademie der Wissenschaften, Hist., I, Abhandlungen, XXI, 1900, Bd. III, ABTH.
29. Synodus archiepiscopo messenes confert metropolit Arcadiopoleos per audiunctionem. XXXIX. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 71–73.
30. Synodus committit metropolitae Cassarensi curam variorum ecclesiarum orientis per adiunctionem. LXV. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 143–144.
31. Synodus confirmat mandatum imperatoris, quo metropolitae Serrorum subiicitur episcopatus Nicopoleos. LXVII. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 146–148.
32. Synodus statuit, ut Vladimirie sit sedes metropolitae Kioviae et totius Russiae. CLVIII. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 351–353.
33. Regel W. Analecta Byzantino-Russica. Petropoli; Lipsiae, 1891. 153.
34. Patriarcha monet episcopum Novogradii, ut quendam Theodorum excommunicatum habeat. CLVII. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 350–351.
35. Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων των τε Αγίων και Πανευφύμων Αποστόλων και των Ιερών Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, και των κατά μέρος Αγίων Πατέρων, εκδοθέν συν πλείσταις άλλαις την εκκλησιαστικήν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι, μετά των Αρχαίων Εξηγητών και διαφόρων αναγνώσμάτων: Τόμος Πέμπτος / υπό Γ. Α. Ράλλη και Μ. Ποτλή. Αθήνησιν, 1855. 638 σ
36. Русина О.В. Велике Князівство Литовське. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Velyke_Kniazivstvo_Lytovske.

References:

1. Balokh V.O. Vizantystyka: kurs lektzii. Chernivtsi: Knyhy –XXI, 2006. 606 s.
2. Bybykov M.V. Byzantinorossica: Svod vyzantyskykh svydetstv o Rusy. M., 2004. 736 s.
3. Bulhakov Makaryi, mytr. Ystoryia Russkoi Tserkvy: V 9 t. M.: Yzd. Spaso-Preobrazhenskoho Valaamskoho monastyria, 1995. T. 3. 702 s.
4. Vakin Volodymyr, prot. Derzhavnyi komponent ta tsyvilni kordony u vyznachenii mezh ta ustroiu tserkovno-administratyvnoi yurysdyksii na prykladi Halytskoi mytropolii XIV st. Volynskiy blahovisnyk: bohoslavsko-istorychnyi naukovyi zhurnal VPBA / red. kol.: prot. Volodymyr Vakin (holov. red) [ta in.]. Lutsk, 2020. № 8. S. 103–116.
5. Veisman A. D. Hrechsko-russkii slovar. SPb: Yzдание avtora, 1899. 1370 s.

6. Vlasovskiy I., *prof.* Narys istorii Ukrainsoi Pravoslavnoi Tserkvy: V 4 t. K.: Vyd. UPTs Kyivskoho Patriarkhatu, 1998. T. 1. 294 s.
7. Voitovych L.V., Domanovskiy A.M., Kozak N.B., Lylo I.M., Melnyk M.M., Sorochan S.B., Faida O.V. Istoriia Vizantii. Vstup do Vizantystyky. Lviv: Vydavnytstvo «Apriori», 2011. 880 s.
8. Holubynskiy E., *prof.* Ystoriia Russkoi Tserkvy. M.: Unyversytetskaia typohrafiia, 1900. T. 2. 919 s.
9. Hramota ymperatora Ioanna Kantakuzyna k mytropolytu Feohnostu, ob otmene sostoiaвшahosia pry patriarkhe Ioanne postanovleniia, koym chast russkykh eparkhii otdelialas dlia halytskoi mytropoliy (1347 h. v sentiabre, № 4). RYB. SPb.: Typohrafiia Ymperatorskoi Akademiy Nauk, 1880. T. 6. Ch. I.: Pamiatnyky drevne-russkaho kanonychnaho prava (XI-XV v.). S. 21–26 (2).
10. Hrushevskiy M. S. Istoriia Ukrainy-Rusy. T. 3. Lviv, 1905. 588 s.
11. Hrushevskiy M. S. Istoriia Ukrainy-Rusy. T. 5. Lviv, 1905. 688 s.
12. Isaievych Ya. Mytropoliia ta yepyskopii. Istoriia ukrainskoi kultury: U 5 t. K., 2001. T.2. S. 227–230.
13. Knyha Pravyl Sviatykh Apostoliv, Vselenskykh i Pomisnykh Soboriv, i Sviatykh Otsiv. Per. Chokaliuka S. M. K.: Vyd. Presa Ukrainy, 2008. 367 s.
14. Krychevskiy B. Mytropolychia vlast v srednevekovoi Rusy (IV vek). SPb.: Yskusstvo, 2003. 263 s.
15. Litopys ruskyi / za ipat. spyskom per. L. Makhnovets; [vidp. red. O. V. Myshanych]. Kyiv: Dnipro, 1989. KhIV, 590.
16. Lototskyi O., *prof.* Ukrainski dzherela tserkovnoho prava. Varshava, 1931. 318 s.
17. Mahochii P.-R. Ukraina: istoriia yii zemel ta narodiv. Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka, 2012. – 794 s.
18. Matseliuk I. Dzherela tserkovnoho prava za doby ukrainskoho serednovichchia. K.: Talkomm, 2015. 291 s.
19. Mytsyk Yu.A., Bazhan O.H., Vlasov. V.S. Istoriia Ukrainy. K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2005. 576 s.
20. Pavlov. A., *prof.* O nachale Halytskoi y Lytovskoi mytropoliy y o pervkh tamoshnykh mytropolytakh po vyzantyskym dokumentalnm ystochnykam XIV veka. M. : Unyv. typ., 1894. 40 s.
21. Postanovlenie patriarkha Ysydora y eho synoda, podtverzhdaishchee tsarskii khrysovul o prysoedyneniy halytskoi mytropoliy k kievskoi (1347 h. v sentiabre, №7). RYB. SPb.: Typohrafiia Ymperatorskoi Akademiy Nauk, 1880. T. 6. Ch. I.: Pamiatnyky drevne-russkaho kanonychnaho prava (XI-XV v.). S. 34–40 (2).
22. RYB. SPb.: Typohrafiia Ymperatorskoi Akademiy Nauk, 1880. T. 6. Ch. I.: Pamiatnyky drevne-russkaho kanonychnaho prava (XI-XV v.). 930(1) + 315(2) + 70(3) s.
23. Skochyliis I. Ya. Halytska mytropoliia XIV – pershoi polovyny XV stolit: osoblyvosti eklezialnoho, pravovoho ta suspilnoho statusu. Kniazha doba: istoriia i kultura. 2011. Vyp. 4. S. 246–279.
24. Khrystovul ymperatora Ioanna Kantakuzyna o prysoedyneniy halytskoi mytropoliy k kievskoi (1347 h. v avhuste, № 3.). RYB. SPb.: Typohrafiia

- Ymperatorskoi Akademiy Nauk, 1880. T. 6. Ch. I.: Pamiatnyky drevne-russkaho kanonychnaho prava (XI–XV v.). S. 14–20 (2).
25. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. 607.
 26. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1862. T. 2. 608.
 27. Geizer H., Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen. Zeitschrift für Kirchengeschichte, XIII, 1892, Bd. 13.
 28. Geizer H., Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. München, Akademie der Wissenschaften, Hist., I, Abhandlungen, XXI, 1900, Bd. III, ABTH.
 29. Synodus archiepiscopo messenes confert metropolit Arcadiopoleos per audiunctionem. XXXIX. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 71–73.
 30. Synodus committit metropolitae Cassareensi curam variorum ecclesiarum orientis per adiunctionem. LXV. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 143–144.
 31. Synodus confirmat mandatum imperatoris, quo metropolitae Serrorum subiicitur episcopatus Nicopoleos. LXVII. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 146–148.
 32. Synodus statuit, ut Vladimiriæ sit sedes metropolitae Kioviae et totius Russiae. CLVIII. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 351–353.
 33. Regel W. Analecta Byzantino-Russica. Petropoli; Lipsiae, 1891. 153.
 34. Patriarcha monet episcopum Novogradii, ut quendam Theodorum excommunicatum habeat. CLVII. Acta patriarchatus Constantinopoliensis. Ed. F. Miklosich et J. Müller. Vindobonae, 1860. T. 1. P. 350–351.
 35. Σύναγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων των τε Αγίων και Πανευφύμων Αποστόλων και των Ιερών Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, και των κατά μέρος Αγίων Πατέρων, εκδοθέν συν πλείσταις άλλαις την εκκλησιαστικήν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι, μετά των Αρχαίων Εξηγητών και διαφόρων αναγνωσμάτων: Τόμος Πέμπτος / υπό Γ. Α. Ράλλη και Μ. Ποτλή. Αθήνησιν, 1855. 638 σ
 36. Rusyna O.V. Velyke Kniazivstvo Lytovske. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 1: A-V / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka», 2003. 688 s.: il. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Velyke_Kniazivstvo_Lytovske.